

„Mert ezt Isten hagyta ...” Tanulmányok a népi vallásosság köréből.

Szerk.: Tüskés Gábor. Magvető, Bp. 1986. 636 l., 44 kép

Évek óta türelmetlenül várt könyv jelent meg 1986 nyarán. Előkészületeiről már évek óta tudomása volt a szakembereknek. Szerkesztője Mezey László lett volna, aki elsősorban a középkori magyarországi szentisztelet köréből válogatott tanulmányokat a tervezett kötetbe. Az időközben tragikusan elhunyt medievista után Tüskés Gábor vette át a szerkesztési munka feladatát. Az eredeti koncepció módosult, a dolgozatok témaköre kiszélesedett, magában foglalva valamennyi felekezetest.

A kibővített tanulmánygyűjtemény Bálint Sándor emlékének lett ajánlva. Munkásságáról, emberi nagyságáról a szakrális néprajz kiváló kutatója, Matthias Zender emlékezik meg bensőséges szavakkal. A szerkesztői előszó után Tüskés Gábor tudománytörténeti áttekintése következik („A népi vallásosság kutatása Magyarországon” 18–62.). A szerző széles spektrumú képet vázol a kérdésről, meghatározza a sokat vitatott fogalom definícióját, s kijelöli a soron következő feladatokat is: „... elérkezett a visszatekintésnek, a részletvizsgálatok összegzésének ... új utak kijelölésének ideje.” (51.) A népi vallásosság kutatása hazánkban azonban még korántsem áll azon a szinten, hogy már ez lehetne a legsürgősebb tennivaló. A feldolgozások jobbra csak egy-két területre irányultak, számos témakör viszont háttérbe szorult. Érdekes módon erre az ellentmondásra éppen Tüskés mutat rá (37.). A jegyzetben bőségesen felsorolt irodalom (Sándor István alapján) is ezt támasztja alá. A temetőkultúra, halotti szokások mellett a publikációk jelentős hányada foglalkozik a búcsújárással. Ugyanakkor a mai napig nem áll rendelkezésre egyetlen korszerű monográfia sem az egyes búcsújáróhelyekről. A Máriacellbe irányuló zarándoklatok a 14. századtól jelentős szerepet töltenek be a magyar katolikus életben. Néhány szétszórt ismertetésen kívül kultusztörténetük feltáratlan. A példákat sorolni lehetne. Most csak néhány kiragadott esetre szeretnénk felhívni a figyelmet, ahol lenne még kutatni való. Az ikonográfiai vizsgálatok 1945-től gyakorlatilag holtpontra állnak. A megjelent, elsősorban művészettörténeti tanulmányok inkább egy-egy speciális részproblémát dolgoztak föl. Hiányoznak az ikonográfiai lexikonok, de még a magyarországi szentek ábrázolásairól sem készültek összefoglaló munkák. Mindehhez természetesen előbb az oly gyakran elutasított „pozitivistá” adatgyűjtésre, katalógusokra lenne szükség ...

De a perifériára szorult egyéb tárgyi emlékek rendszerezése sem történt meg mindezekig. Kegyérmek, szentképek, votív képek, zászlók, házi szenteltvíztartók stb. várják elkövetkező művelődéstörténeti feltárásukat. (Ez utóbbit csak azért említjük, mert éppen a kiadás évében látott napvilágot Olaszországban egy hasonló publikáció: Cecchetti, M.: Il diavolo e l'acqua santa. Iconografie e forme delle acqua-santiere in ceramica. Faenza (LXXII) 1986/1–2. 17–55.)

Tudománytörténeti áttekintésében a szerző kitér az egykezés problémájára (53.). Irodalmi példái közül sajnálatosan hiányzik egy név, Fülep Lajosé. Zengővárkonyi lelkészként 1929-ben öt folytatásban cikket írt a Pesti Naplóba a dunántúli – ormánsági – magyarság pusztulásáról. Ez a cikksorozat önálló kiadványban több kiadásban is megjelenik később, sőt néhány éve a Kriterion és a Magvető Kiadó is közölt részleteket tanulmányából. Mellőzésük érthetetlen.

Végezetül a nagyszabású szintézishez már csak egyetlen etikai jellegű ellenvetést teszünk. Bálint Sándor az 1940-es évek végén írt egy összefoglalást „A magyar vallásos népelet kutatása” címmel. A gépelt kézirat a szegedi Somogyi Könyvtár állományában található. A Tálasi István szerkesztette Néptudományi Kézikönyv számára íródott, s a Magyar Kincsestár sorozatban került volna kiadásra. Illetve volna legalább a jegyzetek között megemlíteni a nevét. Két okból is. Egyrészt a kötetet az ő emlékének szentelték. Másrészt, mert bevezetőjének gondolatmenete feltűnően emlékeztet Bálint Sándor említett írására.

A tanulmánykötet szerkezete négy nagyobb egységre bomlik. Ez egyrészt kronológiai, másrészt tájiföldrajzi tagolású. Az első fejezet a középkori előzményeket tárgyalja. Valószínűleg még a Mezey László-féle koncepciót tükrözi, mert egyébként megmagyarázhatatlan néhány dolgozat közlése. Klaniczay Gábor publikációja („Az Anjouk és a szent királyok”), mint ahogy már címe is mutatja, az Anjou dinasztia politikai célkitűzéseit segítő szentkultuszt vizsgálja. A széles szakirodalmi tájékozottságú szerző elsősorban a nyugat-európai tisztelet megnyilvánulásait érinti. Sajnálatos módon a magyarországi emléktárgy háttérbe szorult dolgozatában. Knapp Éva 1982-ben az MTA Középkori Munkabizottságának egyik vitautlásán felolvasott előadása („Remete Szent Pál csodái”) 1983-ban a Századokban teljes terjedelmében megjelent (117. évf. 1983/3. 511–558.). Vajon miért kellett e dolgozatot itt újra közölni? (117–189.)

Ebben a fejezetben kapott még helyet Marosi Ernő és Dobszay László tanulmánya is („Megjegyzések a középkori magyarországi művészet liturgiai vonatkozásaihoz”, 88–117.; „A középkori magyar temetés maradványai az erdélyi néphagyományban”, 189–213.).

A második rész a „Forrásvidékek” összefoglaló címet viseli. Itt többek között a kevésbé ismert görög katolikus vallásos népelet egyes mozzanatairól kapunk egy csokorralalót (213–348.).

A harmadik egységből („Tájak”) helyhiány miatt csak egyetlenegy tanulmányt említünk: Szilárdfy Zoltán „A szeged-alsóvárosi templom Purgatórium-oltárának ikonográfiája” című munkájában egy viszonylag ritkán ábrázolt eucharisztikus színezetű képtípust elemez (357–377.).

A negyedik fejezet („Jelen”) napjaink vallási életéből nyújt ízelítőt (481–572.).

A függelékbe került Péter László összeállításában Bálint Sándor válogatott bibliográfiája (603–632). Ugyanő 1974-ben a néprajzkutató 70. születésnapjára készített tanulmánykötetben [Ethnographia (LXXXV) 1974/2–3. 527–534.] is elkészített egy irodalomjegyzéket. Érdemes lett volna most a teljességre törekedni.

Recenzióink végére értünk. Számos kifogást emeltünk, hiányosságot kifogásoltunk. Valójában azonban mégis örülünk e könyv megjelenésének, hiszen a tanulmányrészben egytől-egyig kiváló munka kapott helyet. Részletezésükre sajnos nem kerülhetett sor, jelentőségükre az egyes szakterületek specialistái előbb-utóbb úgyis rámutatnak.

Kerny Terézia

Gulyás Éva: Egy őszi pásztorünnepe és európai párhuzamai (Adatok a Vendel-kultusz magyarországi kutatásához)

Szolnok 1986. 148 l., 34 kép (Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei 42)

A doktori disszertáció rövidített formában a Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv 1979–80. számában jelent meg először „A Vendel-kultusz emlékei a Jászságban” címmel (185–201.). A kibővített, önálló kiadvány a kutatástörténeti áttekintés után négy nagyobb egységre bomlik:

- A Szent Vendel-tisztelet magyarországi emlékei
- Jászsági néphagyományok
- A Vendel-tisztelet eredetének kérdései Magyarországon
- Az őszi pásztorünnepe és az állatpatrónus tisztelet a magyar és az európai néphagyományban.

A szerző elsősorban Bálint Sándor és Szántó Konrád kutatási eredményeire támaszkodva (ide értve az általuk összegyűjtött bibliográfiát is) igyekszik bemutatni e kultusz hazai megnyilvánulásait néprajzi szempontból. Ennek során azonban meglehetősen nagy kuszasággal találkozunk, ami nagyrészt a tanulmány szerkezeti felépítésének következménye. Az egyes fejezetek felcserélésével minden kiküszöbölhető lett volna, számos ismétlés elkerülhető. Az első fejezetnek kínálkozó utolsó részben bontja ki Gulyás Éva azt az európai hagyományvilágot, amelyből a Vendel-tisztelet kinőtt (57–66.), majd a következőkben foglalja össze mondanivalóját: „Nyugat- és Közép-Európában az állatpatrónus-tisztelet már a középkorban erőteljes és a pásztorszokások (...) két különböző eredetű rétegét olvasztja egybe (...) Magyarországon ez a folyamat sokkal később, csupán a XVIII. században, a barokk hatásra következett be. A magyar pásztortársadalomban a legelvetési idény végét jelző őszi pásztorünnepek, a Mihály, Dömötör, Márton napi szokások az elsődlegesek. Az állatpatrónus-tiszteletet Magyarországon elsősorban a Vendel-kultusz jelenti (...)” (66.) Más aspektusból ezzel a kérdéssel korábban Tüskés Gábor foglalkozott. (A barokk-kori szent-tisztelet rétegei. Történeti antropológia, Az 1983. ápr. 18–19-én tartott tudományos ülésszak előadásai. Szerk.: Hofer T. Antropológiai írások 8–10. sz. Bp., 1984. 147.) Ehhez a fejezethez kapcsolódna a harmadik egységbe került „A Vendel-tisztelet eredetének kérdései Magyarországon” című rész, ahol több ponton ismétlődnek az előzőben foglaltak. Háttérbe szorul viszont a szent ikonográfiájának elemzése. Érthetetlennek tűnik az ikonográfiai lexikonok, enciklopédiák teljes mellőzése, még ha nem is művészettörténeti módszereket követ a szerző. Különösen a középkori Vendel-ábrázolások tipológiáját hiányoljuk, amelyhez egyébként a 18. századi emlékek is kapcsolódnak. Igen hasznos munka ennek feltárásában pl. Braun, J.: Tracht und Attribute der Heiligen in der deutschen Kunst. Stuttgart, 1943 (München, 1974. 742–746.), vagy Thomas, A.: Wendelin. Lexikon der christlichen Ikonographie. VIII. Ikonographie der Heiligen. Hrsg.: Braunfels, W. Rom–Freiburg–Basel–Wien, 1976. 593–594. összefoglalása.

Felületes azonban ez a fejezet a magyarországi kultusz elterjedését propagáló Padányi Bíró Márton szerepének értékelése, illetve a veszprémi egyházmegye ezzel kapcsolatos emlékeinek ismertetésében is (44.). A Jászságot és a veszprémi egyházmegyet leszámítva, még Szeged környékén mutathatók ki a tisztelet erősebb nyomai, főként a ferences missziók hatására. A könyv érinti a szeged-alsóvárosi ferences templom Szent Vendel oltárát (46.). Ehhez egyetlen bibliográfiai kiegészítést fűzünk. Legújabb elemzése: Bálint S.:

88. Szent Vendel szobra a nadapi plébániatemplomból. Székesfehérvár, Egyháztörténeti Gyűjtemény

89. Szent Vendel-főoltárkép a balinkai r. k. templomban. Ikonográfiája a Szent István korona ill. országfelajánlások típusát követi

90. Szent Vendel szobra a vértesszőlősi r. k. templom előtt

91. Szent Vendel szobra a pusztavámi r.k. templom előtt

92. Szent Vendel szobra az etyeki Kálvária tövében

A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. III. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1978–79/2. Szeged 1980. 307. Tartalmilag ide illeszkedik az első fejezet: „A Szent Vendel-tisztelet magyarországi emlékei”. Bemutatásuk a mai Magyarország területére szűkül. A tárgyi dokumentumok felsorolásakor a műemléki topográfiai adatait, illetve Bálint Sándor patrocínium-kutatási eredményeit hasznosítja Gulyás Éva. A Jászságot leszámítva többre nem is törekszük. Holott az emlékek száma növelhető lett volna, ha Aggházy Mária vagy Garas Klára adattárait is forgatja (Aggházy M.: A barokk szobrászat Magyarországon. I–III. Bp., 1959; Garas K.: Magyarországi festészet a XVIII. században. Bp., 1955), nem is beszélve a helyszíni gyűjtésről. Kimaradt a függelékben közölt térképről például Somogy megyében Buzsák, Gadány, Igal, Somogyfajsz, Táska. Komárom megyében Tarján, Kesztölc, Vértestolna. Ezek a településeken az út mentén Szent Vendel-szobrok állnak. Számuk nyilván más megyékben is az elkövetkezendő gyűjtésekkel gyarapodni fog. Kár, hogy a történelmi Magyarország emlékeire a szerző csak futólagosan tér ki. A Felvidéken, különösen a Csallóközben lenne még kutatnivaló (pl. Vízkelet). Ezen a helyen részletesen most csak egyetlen terület, Fejér megye Szent Vendel-emlékeire vonatkozó adatokat szeretnénk felsorolni. Az összeállításunkba olyan dokumentumok kerültek, amelyek a dolgozatban nem vagy tévesen szerepelnek. Az ide vonatkozó anyag egy több éves – az MTA Művészettörténeti Kutató Csoport keretében folyó műemlék-topográfiai kiszállás-sorozat eredménye.

ADONY: A közölt térképen a jelzés pontatlan. Nem az út szélén, hanem a plébániatemplomban található egy 18. századi fa Szent Vendel-szobor.

ETYEK: A Kálvária alatt Szent Vendel álló szobra. Talapzatán elmosódó felirat, 1779-es évszámmal. Helyreállítva a 19. században. Fehér mészkő.

GUTTAMÁSI: R. k. templom: A karzat mellvédjén Szent Vendel-oltárkép függ, az előző templom felszereléséből. Olaj, jelzetlen, 19. század második fele.

HANTOS: R. k. templom: Szent Vendel-mellékoltár. Olaj, jelzetlen, 18. század vége.

KÁLOZ: Falu közepén csonka fehér mészkő Szent Vendel-szobor.

LOVASBERÉNY: A r. k. templom titulusa a Szent Szűz Látogatása, Szent Vendel és Nep. Szent János. Canonica Visitatiók (1778, 1805) említik a falu 18. sz. közepi Szent Vendel-szobrát, amelyet 1870-ben újra cseréinek. A szobor a Tó-utca felső végén állt (1884). Elpusztult.

MEZŐFALVA: R. k. templom: Szent Vendel-mellékoltár. Olaj, jelzetlen, 19. század második fele.

MÓR: Szent Vendel-kápolna: 1. Oltárkép, olaj, jelzetlen, 19. század második fele. 2. Szent Vendel szobra, festett fa, 19. század második fele.

NADAP: 18. századi Szent Vendel titulusú plébániatemplomában (lebontották!) a főoltáron Szent Vendel fából faragott 18. századi szobra állt. Székesfehérvár, Egyháztörténeti Gyűjtemény. M.: 76 cm.

PUSZTAVÁM: Eredetileg az r. k. templom homlokzati fülkéjében lévő fehér mészkő szobor jelenleg a főhomlokzat előtt posztamensen áll. Ikonográfiai érdekessége, hogy Szent Vendelt toronnyal ábrázolták.

VÉRTESCABA: R. k. templom: 1. harang Szent Vendel tiszteletére szentelve. „Heilige Vendelin bitte für W. Ringberg in Zinn Grossi” felirattal. 2. Szent Vendel álló szobra. A falu közepén állt. Jelenleg darabokra törve a r. k. templom udvarán. Fehér mészkő; 18. század. (A helybeli hagyomány szerint a szobor javíttatásáról mindig annak a gazdának kellett gondoskodni, akinek ökre okozta a kárt.)

VÉRTESBOGLÁR: R. k. templom előtt Szent Flórián és Nep. Szent János között Szent Vendel szobra. Fehér mészkő; 19. század első fele. Eredetileg a község határában állt. Történetére vonatkozó irodalom: Tafferner A.: Vértésboglár. Egy hazai német település leírása. Bp., 1941. 35.

ZÁMOLY: R. k. templom. Zászló: Szent Vendel és Kálvária olajképpel, 19. század második fele.

Jól tudjuk, hogy az effajta gyűjtés egyéni kutatómunkával csak egy-két területre terjedhet ki. Ezért látszik jó kezdeményezésnek az a felhívás, amit Fajcsák Attila indított az Új Ember hasábjain a Szent Donát-emlékekkel kapcsolatban („Szent Donát védj meg a határt”. A Szent Donát kultusz hazai kutatásai. Új Ember 1986. I. 19., 4.).

Ugyanez megvalósítható volna a Szent Vendel-emlékekkel is. A tanulmány legkidolgozottabb fejezete a második rész: „Szent Vendel a jászsági néphagyományban” (24–42.). A szerző helyszíni adatgyűjtéséből, megfigyeléseiből árnyaltan bontakozik ki a vidék gazdag Vendel-hagyománya, ami a Vendel-társulatokban, szokásokban, névadásban egyaránt megnyilvánul.

A recenzió végére néhány irodalmi kiegészítést hagyunk, amely a későbbi feldolgozásokban hasznosítható:

Irsik F.: Szent Vendel napjára. Katolikus lelképásztor. 1866. 567–575.

Fürész Gy.: Summások, cselédek, aratók, vendélek. h. n. 1983.

Népi szakrális emlékek Veszprémben (Szilárdfy Zoltán megnyitó beszéde). Új Ember 1985. VI. 6., 6.

Feszli Frigyes 1821–1884. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban 1984. július–szeptember. Katalógus BTM. Bp., 1984. 194 l., 66 képpel. Az Országos Műemléki Felügyelőség Magyar Építészeti Múzeumának kiállításai, 1983–1986

Magyarországon a romantikus historizmus építészetének legtalányosabb és legeredetibb alakja volt Feszli Frigyes. Munkásságának teljes bemutatására vállalkozott a BTM, illetve az anyag összegyűjtője, válogatója és a mintaszerű katalógus írója, Komárik Dénes. Az így kirajzolódó árnyalt kép sok új tanulsággal szolgált. Kiderült például, hogy Feszli nemcsak azt a sajátos, a Rundbogenstiltől, a moreszk és a „magyaros” motívumokból merítő formanyelvet kultiválta, hanem gyakran minden külső kényszer és kényszer nélkül fordult más stílusirányzatokhoz. Rajzain próbálgatta, milyen lenne egy templom, egy mauzóleum vagy egy köztéri kút különféle modorban, legyen az gótizáló, bizáncias vagy neoreneszánsz. Jónéhány megvalósult épülete – így a pesti iskolák 1873/74-ből – éppen neoreneszánsz. Nem igaz tehát, hogy Feszli kizárólagos makacssággal csak egy modorhoz ragaszkodott, még ha tudjuk is, hogy ez a bizonyos formanyelv – amelynek legfőbb emléke a pesti Vigadó – emeli őt nemzedéke fölé. Több nagy vállalkozása, sőt túlzás nélkül mondhatjuk, hogy életművének a zöme – a pesti Országháza, a szervita templom és rendház, a német színház, a kőbányai templom stb. – papíron maradt. Most már tudjuk, hogy Feszli gyakran megelégedett a gondolat rajzi formába öntésével, a gyakorlati építés kevésbé foglalkoztatta. Ilyen szempontból egyedülálló figura építészettünkben. Így elmosódik nála a határ a terv- és a fantáziarajz között, amiért a lapok magas színvonalú grafikai kivitele kárpótolt. Épp a tervlapok és a rajzok, akvarellek festői kvalitásai tették olyan élvezetessé ezt a – sajnos alig két hónapig nyitvatartott – kiállítást.

Ez a rövid ismertető alkalmat ad arra is, hogy megemlítsém azokat a monografikus kiállításokat, melyeket az Országos Műemléki Felügyelőség Építészeti Múzeuma immár több éve rendez. Ha természetesen már eleve az objektív adottságok miatt sem jutnak el ezek a kiállítások illetve katalógusaik addig a mélységig és terjedelemig, mint az 1984-es Feszli-kiállítás, a bemutatott anyag bősége, a kiállítások nagy száma minden elismerést megérdemel. Ezek általában évfordulókhoz kapcsolódnak. Első volt Kós Károly kiállítása 1983-ban. A katalógust Hadik András írta, a kis füzet válogatást közöl: Kós néhány korai írásából. Foerk Ernő kiállítását 1984-ben rendezték, a katalógusban Foerkről mint építészről Hadik András, mint műemlékhelyreállítóról Pusztai László írt. A késő historizmus e jelentős mesterének a munkásságát mélyreértően mutatják be és tárgyalják, ha úgy tetszik, rehabilitálják a szerzők. A leg gondosabban előkészített és legényesebb kiállítást 1984-ban Lechner Ödön születésének 140. évfordulójára rendezte Pusztai László és Hadik András. Az értékes tanulmányok mellett a katalógusban Lechner két írása is helyet kapott. A kiállításon a teljes lechneri életmű bemutatására vállalkoztak, ennek megfelelően a katalógus Lechner teljes oeuvre-jegyzékének tekinthető. 1986 május–júniusban rendezett kiállítást Vákár Tibor műveiből Pusztai László, Hadik András és Fülöp Csilla, a katalógust Hadik András írta. Ugyanebben az évben még egy további, igen érdekes kiállítást is rendezett az Építészeti Múzeum három munkatársa, ezúttal „Igazságügyi épületek Magyarországon a dualizmus korában” címmel. Ez a múzeum mintegy 1500 ilyen témájú tervrajzból adott válogatást, s az első modern tervkiállítás a magyar építészet alkotásokban egyik leggazdagabb korszakából. Az ismert építészek mellett eddig nem, vagy alig ismert mesterek neve került napvilágra, olyanoké, akik mint minisztériumi építészek e szakterület specialistái voltak. Itt elsősorban Jablonszky Ferenc nevét említhetjük. Pusztai László tanulmányában érdekes példákat hoz arra, hogyan befolyásolta a helyi hagyomány, illetve a helyi műemlékek a vidéki igazságügyi épületek formanyelvét, „neostílusát”. Kár, hogy jegyzetekkel vagy bibliográfiával adós maradt. Ezért a szemelvényekben közölt bírálati jegyzőkönyvek, műleírások stb., valamint az építészek jegyzéke kárpótolt valamelyest. Györgyi Dénes születésének 100. évfordulójára 1986 végén rendeztek kiállítást az építész terveiből, a rendezők és a katalógus szerzői ezúttal is Fülöp Csilla, Hadik András és Pusztai László. Ezen a kiállításon is, akárcsak az előzőkön, külön érdekességet jelent a tervrajzok mellett a személyes jellegű tárgyak és dokumentumok – kitűntetések, fotók, oklevelek – bemutatása.

Sisa József

L. Menyhért László: Szandai Sándor. Mai magyar művészet. Képzőművészeti Kiadó, Bp., 1983. 60 l., 16 színes kép, 27 fekete-fehér kép

Az 1903-ban született, s 1978-ban elhunyt szobrászművész, grafikus, író és lapszerkesztő Szandai Sándor sokoldalú életművét elemzi a részletes kismonográfia. L. Menyhért László egy hagyományos monográfia kronologikus módszerével mutatja be a művész életútját és szakmai fejlődését. Külön kitér Szandai irodalmi munkásságára is, melynek során a kevésbé ismert eseményt is leír: Szandai 1932-ben körkérdést inté-

zett a Szolnoki Művésztelep lakóihoz, melynek anyagát „Ankét a festészet jövőjéről” címmel közölte az általa szerkesztett Reklám Kurir című szolnoki lap 1932/6. számában. Ugyancsak érdekes adat Szandai pályája szempontjából, hogy 1932-ben Szolonokon is megszervezték a „Munka Fotóköre” kiállítását, amit a helyi rendőri szervek azonnal betiltottak; Szandai ugyancsak gyanúba keveredett, Kassák Lajossal és Lengyel Lajossal való kapcsolata miatt, s ennek következtében nem kapott engedélyt az Irodalmi Kurir kiadására. Ezután fordult véglegesen a plasztika és a grafika felé.

A kismonográfia a továbbiakban részletesen ismerteti Szandai alkotói útját, kronologikusan bemutatva korszakait, stílusfejlődését és tematikai érdeklődését. A harmincas és negyvenes években a szerző mindegyik Szandai aktjait és portréit tartja a legfigyelemreméltóbbnak. Stílusára a groteszk és expresszív mozzanatok tartja a legjellemzőbbnek.

Az ötvenes években néhány nagyobb megbízást kapott, melyek közül nem mindegyik szobra került felállításra. Ekkor is megmaradt érdeklődése a portrémintázás felé; főként irodalmárokról, író barátairól készített remek portrészobrokat.

A szerző az újabb stílusfordulatot 1958 tájára teszi. Szandai ekkortól kezd rendszeresen szerepelni nyugat-európai galériákban és múzeumokban; s 1958 után ismerkedik meg a főként Franciaországban élő, magyar származású avantgarde művészekkel. Nonfiguratív munkákat, grafikákat és mobilokat készít, melyeket főként köztéri elhelyezésre szánt. Ugyanakkor a szerző jól mutatja be Szandai töretlen érdeklődését a figuratív kifejezés újabb lehetőségei iránt. „Műveivel sohasem az elgépiesedést – az újabban épített városrészek, lakótelepek mértani formákká redukálását –, hanem a modern környezet szürkeségének játékos forma- és fényhatás-gazdagsággal való feloldását szolgálta.” – írja L. Menyhért László. A könyv számos olyan művet mutat be és elemez, melyek konkrét megbízásra készültek, illetve tervként foghatók fel későbbi köztéri művekhez. Ebben a részben kissé hiányzik Szandai művészetének konkrét művészettörténeti elhelyezése, amit sajnos nem pótol a külföldi galériákkal és művészekkel fenntartott személyes kapcsolat – olykor ismételt – leírása. Szandai mobil jellegű műveinek elemzésével, pontosabban ezen művek sajátosságainak részletes kifejtésével, esetleges kritikájával, nemzetközi párhuzamjelenségekkel való összevetésével adós marad a szerző. Ugyanígy érdekes és tanulságos lett volna Szandai nonfiguratív grafikáinak, festményeinek és reliefjeinek összevetése a kortárs hazai nonfiguratív művészet (Martyn, Korniss, Lossonczy, Gyarmathy, illetve a fiatal generáció) néhány képviselőjének munkásságával, mivel így szemléletesebben lehetett volna Szandai művészi egyéniségét megrajzolni. Mindezen hiányosságok ellenére L. Menyhért László kismonográfiája hiányt pótló, hasznos olvasmány, melyben nyomon követhető egy kevésbé ismert és kevésbé feldolgozott művész alkotói útja. Ez az út nem a korszakokat meghatározó zseniális újítók, sem a korszakok legmélyebb emberi drámáit kifejező vizionárius művészek útja, hanem egy érzékeny és következetes, szerény és tisztességes alkotóé, aki mindig a maga sajátos művészi természetének megfelelően reagált a kor új törekvéseire, anélkül azonban, hogy elvesztette volna alkotói habitusának kezdettől fogva meghatározó mozzanatait, józanságát, visszafogott személyességét, humorát és mértéktartó szerénységét.

H. L.

Krunák Emese: Bálványos Huba. Mai magyar művészet.

Képzőművészeti Kiadó, Bp., 1984. 62 l., 48 fekete-fehér kép

Az ötvenes és hatvanas években lendületesen megújuló magyar grafika egyik jelentős képviselője az 1938-ban született Bálványos Huba. Krunák Emese tanulmánya a művész életútjának bemutatásakor mégis kissé elszigetelten tárgyalja az egyébként jól kiválasztott, Bálványos művészetszemléletére igen jellemző litográfiákat és rajzokat. Megemlíti ugyan tanárait, mindenekelőtt a Bálványosra közvetlenül ható Ék Sándor, illetve Szőnyi és Pap Gyula nevét, kortársai közül pedig Kondor Bélát, valójában azonban nem elemzi a művészettörténeti szituációt, s benne Bálványos Huba sajátos pozícióját. A művészettörténeti korszak általános jellemzésével mindvégig adós marad a szerző, legfeljebb csupán utal bizonyos szemléleti és stílusbeli változásokra, illetve Bálványosnak az ún. „Kondor-nemzedék” művészi gondolkodásától való távolságtartására: „Bálványost nem ragadta meg igazán Kondor példája, tőle idegen a világegyetem összefüggéseinek való elmélkedés. Őt a konkrét valóság érdekli, ezen belül is elsősorban a társadalmi motívum.” Noha alapvetően helyes Bálványos művészetfelfogását Kondor művészetfelfogásától elválasztani, mégis úgy tűnik, sem Bálványos alkotói nézeteire, sem Kondor művészi világképére nem igazán jellemző a fentebb idézett megállapítás. Bálványos vonatkozásában azért nem, mert a szerző – egyébként helyesen és műelemzésekkel konkrétan alátámasztva – több helyen is bizonyítja, mennyire ideologikus Bálványos stílussteremtési kísérlete, mennyire általános filozófiai és ideológiai alaptelekekből – nevezetesen a marxizmus társadalomfilozófiájából – indul ki, s már-már ezek illusztrációjaként építi fel nem egy művét. Ebben a vonatkozás-

ban Bálványos számára is a világegyetem marxista értelmezése a kiindulópont, s ehhez az általános valóság-értelmezéshez „keresi” mintegy a legtipikusabb anyagot. Kondor Béla vonatkozásában sem teljesen helytálló a szerző megállapítása, mivel Kondor egész művészi valóságteremtésének alapja a társadalmi és etikai konfliktusok drámai kifejezése, tehát a „világegyetem összefüggéseiben való elmélkedés” Kondor művészetében is a „társadalmi motívumon” keresztül válik szemléletessé, érzékletessé; Kondor stílusteremtési kísérlete, a rembrandti, William Blake-i, dürieri elemek és a szimbolizmus képi nyelvezetének újrainterpretálása éppen abból a törekvésből fakad, hogy a nagy emberi konfliktusokat egy komplex, drámai hatású formarendben fejezze ki.

A kismonográfia módszere az életrajzi mozzanatok és a műelemzések egymásvonatkoztatásán alapul. Ezt vegyíti a szerző a művész világszemléletének alakulására vonatkozó elemzésekkel, melyeket többnyire a művésztől származó, önéletrajzi megnyilvánulásokkal, illetve ars poetica-szerű nyilatkozatokkal támaszt alá. Általánosságban elmondható, hogy a konkrét műelemzések pontosak, tartalmasak, találóak. Olykor azonban kissé didaktikusnak tűnik a világszemléleti, ideológiai „program” és a konkrét formai jelenségek direkt összevetése; s ennek következtében óhatatlanul illusztrációvá válnak maguk a művek. Ez a problematikus módszertani megoldás talán magától a művésztől (is) származik, hiszen a szerző helyesen látja Bálványos Huba művészetének belső ellentmondásait, problémáit: „Bálványos ideológiai gondolkodása, teoretikus állásfoglalása előbb alakult ki, mint képi nyelvezete. Annyi volt a belsejét feszítő közölnivaló, s az olyan erővel tört utat magának, hogy eleinte képtelen volt tartalmilag és formailag összefogni műveit. A 'mit' háttérbe szorította a 'hogyan' kérdését. Művein a későbbiek során is a téma és a kifejezés maradt a központi elem.”

A kismonográfia érzékletesen mutatja be Bálványos Huba alkotói útját, a korai társadalomkritikai tartalmú, a hagyományos realista forma megújítására kísérletet tevő munkáktól a későbbi, szimbolikus motívumokkal és elvontabb kompozíciós megoldásokkal megfogalmazott, az általános emberi dráma képeit megragadó művekig. Ezekben a kései műveken az európai kultúra nagy mítoszai nyernek új, aktualizált értelmet; a társadalmi konfliktusok kihordásában aktívan résztvevő, küzdő ember új képe formálódik meg.

H. L.

A tipográfiai és műszaki szerkesztési munkákat a
LITTEA Műszerkönyv Szolgálat GMK, Budapest végezte
Táskaszám: T057/87
Felelős vezető: Hegedűsné dr. Bártfai Judit

8717506 MTA Soksorozósító, Budapest. F. v.: dr. Héczey Lászlóné

MEGVÁSÁROLHATÓ KIADVÁNYAINK

(MTA Művészettörténeti Kutató Csoport titkársága, Budapest Üri u. 62.

1014.

Postacím: 1250 Budapest I. Pf. 27.)

Ars Hungarica

A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának közleményei. 1973–

1974. Suppl. 1.	30 Ft
1975/1.	30 Ft
1975/2.	30 Ft
1976/2.	30 Ft
1978/2.	30 Ft
1979/1.	45 Ft
1980/1.	50 Ft
1980/2.	50 Ft
1983/1.	50 Ft
1983/2.	50 Ft
1984/1.	50 Ft
1984/2.	50 Ft
1985/1.	50 Ft
1985/2.	50 Ft
1986/1.	50 Ft
1986/2.	50 Ft
1987/1.	50 Ft

Művészettörténeti Füzetek

13/1–2. BALOGH Jolán: Varadinum: Várad vára. Bp., Akadémiai Kiadó, 1982. 1–2. köt. 163 Ft

14. GERVERS-MOLNÁR Veronika: Sárospataki síremlékek. Bp., Akadémiai kiadó, 1983. 71 Ft

15. Cs. DOBROVITS Dorottya: Építkezés a 18. századi Magyarországon. Bp., Akadémiai Kiadó, 1983. 64 Ft

*

Művészettörténeti Tanulmányok

Művészettörténeti Dokumentációs Központ Évkönyve 1956–1958. Bp., 1960. 45 Ft

Művészettörténeti Dokumentációs Központ Évkönyve 1959–1960. Bp., 1961. 50 Ft

*

Iratok a Magyar képzőművészet történetéhez

1. füzet., 1945. A forrásanyagot válogatta és e füzetet szerk. Kiss Dezső. Bp., 1973. 30 Ft

Acta Cassae Parochorum

7. füzet., Erdélyi, váci és veszprémi egyházmegye 1733–1779: művészettörténeti adatok. Az anyagot gyűjtötte Bónisné Wallon Emma, Sprenger Mária. Bp., 1980. 50 Ft

*

Urbaria et Conscriptiones

5. füzet., 51–70 fasciculus: művészettörténeti adatok: Abos–Zsujta. Az anyagot gyűjtötte Baranyai Béláné, Csernyánszky Mária, szerk. Bobrovsky Ida. Bp., 1979. 50 Ft

6. füzet., 71–100 fasciculus: művészettörténeti adatok. Az anyagot gyűjtötte Baranyai Béláné, Csernyánszky Mária, szerk. Bobrovsky Ida. Bp., 1981. 55 Ft

7. füzet (1–2)., 101–200 fasciculus: művészettörténeti adatok. Az anyagot gyűjtötte Baranyai Béláné, Csernyánszky Mária, szerk. Bobrovsky Ida. Bp., 1984. 120 Ft

*

Önálló kiadványok

Magyar aktivizmus: Kiállítás a Janus Pannonius Múzeumban 1973. A kiállítást rendezte és a katalógust szerkesztette Szabó Júlia. Bp., 1973. 20 Ft

Fülep Lajos emlékszoja: A Magyar Tudományos Akadémia Fülep Lajos emlékülésén 1975. február 5-én elhangzott előadások: Fülep Lajos életrajzi adatai: vezető az emlékszojában. Pécs, 1975. 67 Ft

Művészet I. Lajos király korában 1342–1382: katalógus. Szerk. Marosi Ernő, Tóth Melinda, Varga Livia. Székesfehérvár, Bp., 1982. 80 Ft

CSATKAI Endre: Kazinczy és a képzőművészetek. (1925). Az előszót Zádor Anna, az utószót és kiválogatást Rózsa György készítette. Szerkesztette: Galavics Géza, Bp., 1983. 70 Ft

A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmátsolat-gyűjteménye alapján. Szerk. Bodor Imre. Irta Bodor Imre, Fügedi Erik, Takács Imre. Bp., 1984. 45 Ft

*

Az Ars Hungarica eddig megjelent példányai megvásárolhatók az Akadémiai Könyvesboltban (Budapest, Váci u. 22. 1052)

Ára: 50,— Ft